

Yahya Kemal'in "Ezan ve Kur'an" ve "Ezansız Semtler" adlı makalelerinin yeni Türk nesri içinde ayrı bir yeri vardır. Birinci makalede, "Kökü mâzîde olan âtiyim" mısraında ifadesini bulan bir anlayışla mâziyi ve mâzinin değerlerini yaşadığı zamana ve hatta geleceğe taşımak gerektiği düşüncesini öne sürerken bu değerler arasında ezan ve Kur'an sesine önemli bir yer verir. Bunları muhteşem mimarının müstesna dekorları içinde, Ayasofya'nın minareleriyle Hırka-i Saâdet Dairesi duvarlarından akse-den ilâhî ve ebedî sesler olarak şöyle tavsif eder: "Bir gün Ayasofya minaresinden ezan okunduğunu işittim. 857 senesinin o sabahından beri asırlarca günde beş defa okunmuş olan bu ezan hâl-i vâkî' idi. Bu ezanı dinlerken Fâtih'i asıl mânasıyla ilk defa idrak ettim... Gezintilerimde bir hakikat keşfettim. Bu devletin iki mânevî temeli vardır: Fâtih'in Ayasofya minarelerinden okuttuğu ezan ki hâlâ okunuyor. Selâm'ın Hırka-i Saâdet önünde okuttuğu Kur'an ki hâlâ okunuyor".

Ezan okuma İslâm dünyasında fetih ve zaferlerin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Nitekim Mekke'nin fethinden beri ele geçirilen her beldede yapılan ilk uygulamalardan biri, fetih müjdesini her tarafa duyurmak üzere yüksek bir yerde ezan okumak olmuştur (*DİA*, VI, 152). Bâkî'nin meşhur Kanûnî Sultan Süleyman Mersiyesi'ndeki, "Aldın hezâr bütgedeyi mescid eyledin / Nâkûs yerlerinde okuttun ezanları" beyti bu uygulamanın divan şiirine aksetmiş bir ifadesidir.

Yahya Kemal'in, 1922 yılının Martında işgal altındaki İstanbul'un kasvetli havası içinde bir istiklâl müjdesi vericesine yazdığı "Ezan ve Kur'an" adlı makalenin arkasından yayımladığı "Ezansız Semtler"de, doğarken kulağına ezan okunan Türk çocuklarının millî ve mânevî terbiyenin ilk esasını bu ezan sesinden aldıklarına dikkat çekmektedir. Makalede müslüman semtlerinde camilerin gölgesinde oynayan, beş vakitte okunan ezan sesinin büyüleyici nağmelerini dinleyerek yetişen çocukların mutluluğu ile ezansız semtlerde alafranga terbiye ile yetişen çocukların bedbahtlıklarına, mahrumiyetlerine ve bu sebeple uğradıkları mânevî kayıplara işaret edilmektedir. Meselenin pedagojik, psikolojik ve sosyolojik yönlerini ön plana çıkaran bu yazı Yahya Kemal'in şahsî tecrü-

belerinin ışığı altında şu hükümle sona ermektedir: "Biz ki minareler ve ağaçlar arasında ezan seslerini işiterek büyüdük. O mübarek muhitten çok sonra ayrıldık, biz böyle bir sabah namazında anne millete tekrar dönebiliriz. Fakat minaresiz ve ezansız semtlerde doğan, Frenk terbiyesiyle yetişen Türk çocukları dönecekleri yeri hatırlamayacaklardır".

Mithat Cemal Kuntay'ın, "Tutulur hâle gelip taştâ sükûn, dağda sükût / Başı koyunda gömülmüş, düşünürken melekût // Koptu birden bire bir ses: Bu semâ hâdisesi / Gecenin yatsı ezânındaki hicranlı sesi" mısralarıyla başlayan "Bir Ezan Sesi" adlı dokuz beyitlik manzumesi de burada zikredilmelidir.

Aka Gündüz'ün "Ezan Vakitleri" adını taşıyan yirmi dört mısralık şiirinde, Kafkasya köylerinde kaval sesleri ve kuzu melemeleri arasında "bir yeşil nur ile başlayan her geceyi" emniyet ve huzur verici bir ses halinde kuşatan akşam ezanları tasvir edilmektedir.

Ziya Gökalp'in 1908 yılında Diyarbakır'da "Köylü Şiirleri" başlığıyla kaleme aldığı şiirler arasında bulunan on dört mısralık "Ezan" manzumesi, ezan sesinin millî ve mânevî değerler arasındaki yerini belirtmeye yönelik didaktik bir parçadır. Onun Türkçülük ideolojisi doğrultusunda 1918'de yazdığı "Vatan" adlı şiirinde geçen, "Bir ülke ki camiinde Türkçe ezan okunur / Ey Türk oğlu işte senin orasıdır vatanın" mısralarında ifadesini bulan ezanın Türkçe okunması fikri Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra uygulama sahasına konulmuş ve ezan on sekiz yıl kadar Türkçe okutturulmuştur. Bu dönem İsmet Özel'in, "Binlerce yılın yabancı bir ses / Değdi minarelere: Tanrı uludur. Tanrı uludur / Polistir babam, Cumhuriyet'in kuludur" mısraları ile edebiyata yansımıştır.

Cumhuriyet'ten sonraki yıllarda Halide Nusret Zorlutuna, Necip Fazıl Kısakürek, Arif Nihat Asya, Faruk Nafiz Çamlıbel, Ali Ulvi Kurucu, Sezai Karakoç gibi şairler şiirlerinde ezan temasını işleyen beyit ve mısralara yer vermişlerdir. Bunlar arasında Halide Nusret Zorlutuna'nın "Bir Ezan Sesi" adlı şiiri, Mütareke yıllarının işgal altındaki İstanbul'unda duyulan bir ezan sesinin şairin tahassüslerini aktarması bakımından kayda değer bir manzumdur.

Ali Ulvi Kurucu'nun ezanın aslî şekliyle yeniden okunmaya başlandığı yıllar-

da kaleme aldığı "Medîne-i Münnevverede Bir Sabah Ezanı" adlı yazısında (*İslâm'ın Nuru*, sy. 11, s. 19-20; sy. 13, s. 38), Medine'de Harem-i şerif'in meşhur müezzinlerinden Mahmûd Nu'mân'ın okuduğu ezanı dinlerken daldığı düşünceler anlatılır. Kurucu bu ezanla, Bilâl-i Habeşî'nin Medine'de okumaya başladığı, fakat tamamlamadığı son ezanı arasında, Mehmed Âkîf'in "Ezanlar" şiirinden de bazı mısralar aktararak bir bağ kurar. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Şam'a hicret eden Bilâl-i Habeşî rûyasında Resûl-i Ekrem'i görür ve onun, "Bilâl, bizi ziyaret etmez oldun!" sitemi üzerine Medine'ye geri döner. Ali Ulvi Kurucu yazısında, Hz. Bilâl'in Medine'ye dönüşünde okuduğu ve, "Eşhedü enne Muhammeden resûlullah" derken düşüp bayıldığı bu ezanı his ve heyecan dolu bir lirizm içinde anlatır. İsmail Lütfi Çakan, Bilâl-i Habeşî'nin bu son ezanını dinî edebiyatımızın örnek mensur parçaları arasında yer alabilecek güzellikteki "Ehadden Ekbera" adlı yazısında ayrıca işlemiştir (*Altınoluk*, I/3, s. 7-8).

Ezan hem kelime hem de mefhum olarak taşıdığı davet mânasıyla, Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye âzalarından Şerif Saadeddin Paşa tarafından 1919 Martında sadece iki sayı yayımlanabilen dinî bir dergiye de ad olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA:

Mehmed Âkîf Ersoy, *Safahat* (haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul 1991, s. 91-93; Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi* (Ankara 1953), İstanbul 1986, s. 608, 704; Yahya Kemal, *Eski Şiirin Rüzgarıyla*, İstanbul 1962, s. 71, 140; a.mlf., *Aziz İstanbul*, İstanbul 1964, s. 118-124; Fevziye Abdullah Tansel, *Servet-i Fünûn ve Son Devir Edebiyatında Dinî Şiirler*, Ankara 1962, s. 12, 38; Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret*, İstanbul 1971, s. 121-122; Rıza Akdemir, *Dinî ve Millî Şiirler Antolojisi*, Ankara 1991, s. 294-295, 318-319; Sadık Albayrak, *Meşrûtiyet'ten Cumhuriyet'e Meşihat Şeriat Tarikat Kavgası*, İstanbul 1994, III, 9, 10, 12, 13; Ali Ulvi Kurucu, "Medîne-i Münnevverede Bir Sabah Ezanı", *İslâm'ın Nuru*, sy. 11, İstanbul 1952, s. 19-20; a.e., sy. 13 (1952), s. 38; İ. Lütfi Çakan, "Ehadden Ekbera", *Altınoluk*, I/3, İstanbul 1986, s. 7-8; a.mlf., "Ezan, Müezzinlik ve Hz. Peygamber'in Müezzinleri", a.e., IV/63, İstanbul 1991, s. 16-18; IV/64 (1991), s. 31-32; IV/65 (1991), s. 33-34; Mustafa Fayda, "Bilâl-i Habeşî", *DİA*, VI, 152.

MUSTAFA UZUN

□ MÜSİKİ. Ezan, dinî müsinin cami müsikisi formlarının en önemlilerindenidir. İcrası bakımından dış ve iç ezan olmak üzere ikiye ayrılır.

Türk müzikisinde ezan, okunduğu namaz vaktine göre seçilmiş bir makam anlayışı içinde kendine has bir icra tarzı ve üslup çerçevesinde serbest olarak şu şekilde okunur: Hangi makamda okunacaksa başlangıç tekbirlerinde o makamın ilk perdeleri gösterilir. Lafzatullahın açık olarak telaffuz edilmesine bilhassa dikkat edilmeli, ibarenin "...lâhu ekber" şeklinde söylenip anlaşılmasına ve bölünmesine, benzeri prozodi hatasına meydan verilmemelidir. "Eşhedü en lâ ilâhe illallah" cümlesi de tekbirlerde kullanılan makam ve perdelerden okunur. Ardından gelen, "Eşhedü enne Muhammeden resûlullah"larda makamın meyana gelmeden önceki seyrini gösterecek nağmeler yapılır. "Hayye ale's-salâh" ezanın meyan kısmı olduğundan burada tiz seslerde dolaşılır ve uygun makam geçkileri yapılır. "Hayye ale'l-felâh"ın okunuşunda ise bu kısmın ikinci meyan olması sebebiyle yine meyan nağmelerinde gezinilir. Son tekbirlerde makamın karar sesleri gösterilir, tehlilde ise karar verilerek ezan bitirilir. Ezanın icrasında müezzinin ses rengi, perde genişliği ve özellikle müzik bilgisinin önemli rolü vardır. Bu konularda güçlü müezzinlerin icraları bir anlamda irticâî bir besteleme faaliyeti olarak düşünülebilir. Bundan dolayı gerçekten güzel ezan okumak ayrı bir kabiliyet ve hüner işidir. Ezan okuyuşunda ayrıca kararların çok önemli bir yeri olduğu ve karar perdeleri ezanın en tesirli bölümlerini meydana getirdiği için müezzinin buralarda daha dikkatli olması ve bütün müzik kabiliyetini bu kısmın icrasında ortaya koyması gerekir.

Ezan okumanın âdâb ve erkânı zamanla çeşitli farklılıklar göstermiş, bundan da değişik tavırlar doğmuştur. Nitekim eskiden İstanbul, Bursa, Konya ve İzmir gibi önemli kültür merkezlerinin özel ezan okuma tavırlarının olduğu bilinmektedir. Bunlardan "saray tavrı" adı verilen İstanbul tavrının saraya mensup müezzinlerle bazı paşaların bilhassa ramazan aylarında selâtin camilerinde müezzinlik yapmaları sebebiyle halk arasına yerleşmiş olduğu belirtilir.

Osmanlı saray teşkilâtında müezzinlik müessesesinin ayrı bir yeri vardır. Enderuna alınan güzel sesli ve kabiliyetli gençler burada müzik eğitimi görerek yetişir, içlerinde müezzinliğe yatkın olanlar müezzin seçilirdi. Enderun Has Oda

erkânından olan hünkâr müezzin saray mescidinin başmüezzin olduğu gibi paşahaların cuma ve bayram namazları için gittiği camilerde de müezzinlik yapardı. Ayrıca hünkâr müezzinlerinin maiyetinde "müezzinân-ı hâssa" denilen güzel sesli, müzik bilgisi ve icrası kuvvetli bir müezzin grubu bulunurdu. Bazı kayıtlara göre bunlar XVI. yüzyılda on beş kadarken XVIII. yüzyılın ikinci yarısında sayıları otuza ulaşmıştır.

Selâtin camilerinde görev yapacak imam ve müezzinlerin güzel sesli ve müzik bilgisine sahip iyi birer icracı olmaları ön planda tutulurdu. Bunlar başarı gösterip kendilerini ispatlamak için âdetâ yarışlardı. Bu da vazifelerin daha iyi bir şekilde icrasına sebep olan önemli bir teşvik unsuru olurdu. Selâtin camilerinde geniş bir imam ve müezzin kadrosu vardı. Bununla ilgili olarak Süleymaniye Vakfıyesi ile Hatice Turhan Sultan'ın Yenıcamı vakfıyesi örnek gösterilebilir. Süleymaniye vakfıyesinde şöyle denilmektedir: "... ve yirmi dört adet ilm-i mûsikâr ve fenn-i edvârda mâhir ve şua-b-ı makâmâtta ve tecrî-i terennûmâtta sâhir hûb-âvâz kimesneler müezzin olup... ve vazîfe-i yevmiyyeleri beşer akçe ola...". Müezzinlerle ilgili Yenıcamı vakfıyesindeki ifadeler de şöyledir: "... ve on iki nefer sıyânât ü afâf ile mevsûf ve diyânât ü salâh ile ma'rûf fenn-i makâmâtta bî-nazîr, ilm-i mikâtta basîr, nîk-nefes ve hûb-nefes kimesneler evkât-ı hamsede müezzinler olup münâvebe tarrîkiyle ref'-i savt ile minarelerde ezan okuyup... ve zikrolunan müezzinlerin her birinin cihet-i yevmiyyesi onar akçe ve reislerinin on ikişer akçe...". Bu ifadelerden anlaşıldığına göre müezzinlerin takvâ sahibi, namaz vakitlerini iyi tayin edebilen, ayrıca pratik olarak müzik bakımından çok iyi bir seviyede olmaları gerekmektedir. Ücretlerinin dolgun oluşu da müezzinliğe çok önem verildiğinin bir belirtisidir.

Birden fazla müezzin bulunan camilerde gerek ezan gerekse namaz esnasında müezzinlerin toplu olarak veya sırayla yaptıkları müezzinlik faaliyetine "cumhur müezzinliği" denir. Müezzinler arasında ehliyetli ve en kıdemli olan müezzinbaşı tayin edilirdi. Osmanlı tarihinde diğer memuriyetler yanında müezzinbaşılığı ihdas ederek müezzinlerin görevlerini bir tâlimatnâme ile belirleyen hükümdar II. Bayezid'dir (1481-1512).

Eskiden İstanbul'da sabah ezanının sabâ, dilkeşhâverân; öğle ezanının rast, hicaz; ikinci ezanının hicaz, uşşak, bayatî; akşam ezanının hicaz, rast, segâh, dügâh; yatsı ezanının hicaz, uşşak, bayatî, nevâ, rast makamlarından okunması bir gelenek haline gelmişti. Ayrıca sabah ezanından bir süre önce dilkeşhâverân makamından bir salâ vermek, arkasından da bir kaside okumak; öğle, ikinci ve yatsı ezanlarından sonra da ezanın okunduğu makamdan kısa bir salâ vermek âdeti. Ancak ezanın sadece yukarıda belirtilen makamlarda okunması şart değildir. Müezzin müzikteki kudretine göre her makamdan ezan okuyabilir.

İki kişinin karşılıklı olarak okuduğu ezana "çifte ezan" denilir. Çifte ezanda cümleler karşılıklı olarak ve perde gösterilmek suretiyle okunur. Bu tür ezanın Emevîler devrinde okunmaya başlandığı rivayet edilmektedir. Ayrıca birbirine yakın camilerde müezzinlerin karşılıklı ezan okuduklarına da şahit olunmaktadır. Son devirde Aksaray Vâlide Camii müezzin Aksaraylı Hâfız Cemal Efendi ile Üsküdar Yeni Vâlide Camii müezzin Hâfız Süleyman'ın (Karabacak) okudukları çifte ezanlar müzik literatürüne geçmiştir.

Cuma namazında hatibin minbere çıktığı sırada cami içinde okunan ezana "iç ezan" denir. Bir kişi tarafından okunan bu ezanda da dış ezandaki seyr düzeni biraz daha kısa olarak uygulanır. Hatip minbere çıkarken müezzin tarafından okunan âyet ve ardından getirilen salâ-tü selâmda hangi makam icra edildiyse iç ezanın da aynı makamda okunması gerekir.

Osmanlı devrinde sarayda musâhiblik ve ardından müezzinbaşılık görevine yükselmiş meşhur bestekârlar vardır. XIX. yüzyılın ünlü müzikşinaslarından Şâkir Ağa, Hammâmizâde İsmâil Dede, Hacı Hâşim Bey ve Rifat Bey bunlardan bazılarıdır. XX. yüzyılın ilk yarısında da müezzin ve müezzinbaşılar arasında müzik bilgileri ve seslerinin güzelliğiyle âdetâ birer ekol haline gelmiş kimseler yetişmiştir. Bunlar arasında Süleymaniye Camii müezzinleri Hâfız Şevket ve Hâfız Kemal, Üsküdar Yeni Vâlide Camii müezzin Hâfız Süleyman, Beyazıt Camii müezzin Hâfız Kerim (Akşahin) ve Aksaray Vâlide Camii müezzin Aksaraylı Hâfız Cemal Efendi'yi bilhassa zikretmek gerekir.

BİBLİYOGRAFYA :

Süleymaniye Vakfıyesi (nşr. Kemâl Edib Kürk-
çuoğlu), Ankara 1962, s. 33; Şem'dânîzâde,
Mürî't-tevârîh (Aktepe), II, 90-119; Atâ Bey,
Târih, I, 169; Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı En-
biyâ* (İstanbul 1331), İstanbul 1968, I, 255-257;
Ali Seydi Bey, *Teşrifât ve Teşkilâtımız*, İstanbul,
ts., s. 22; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 374;
Tâhirülmevlevî, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*,
İstanbul 1963, s. 58-64; a.mlf., "Ezân Hakkın-
da Malûmât ve Hâlisâne Bazı Temenniyât",
SR, X/236 (1321), s. 29-31; a.mlf., "Ezân", *Mu-
savver Dâiretül'-maârif*, I, 864-868; Midhat
Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, İstanbul 1986, s.
157, 231; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtübü'l-
idâriyye* (Özel), I, 156-159; *İstanbul Yeni Cami
ve Hünkâr Kasrı*, İstanbul, ts., s. 79, 110; Halil
Can, "Dinî Türk Musikisi Lûgatı", *MM*, XVIII/
218 (1966), s. 56; R. Ekrem Koçu, "İstanbul'da
Ezan Musikisi", *Hayat Tarih Mecmuası*, sy. 11,
İstanbul 1969, s. 18-20.

NURI ÖZCAN

EZÂRIKA

(الزارقة)

Hâricîler'in ilk büyük fırkası.

Ezrakîyye'nin çoğulu olan Ezârika, Hz.
Ali'nin Muâviye ile uzlaşmasını protesto
ederek ondan ayrıldıkları ve isyancı bir
hareket başlattıkları için Havâric (Hâri-
ciler) diye anılan fırkanın liderlerinden
Ebû Râşid Nâfi' b. Ezrak'a (ö. 65/685)
uyanları ifade etmek üzere kullanılır. Ço-
ğunluğunu Benî Temîm kabilesi mensup-
ları teşkil etmekle birlikte aralarında me-
vâlî* de vardı. Eş'arî'nin naklettiğine
göre Nâfi' b. Ezrak "kaade"den (muhalif
müslüman gruplarla savaşmak istemeyen-
ler) teberri edilmesi, muhaliflerin kadın
ve çocuklarının öldürülmesi, kendileri-
ne katılmayanların tekfir edilmesi, ka-
tılacakların da imtihandan geçirilmesi
gerektiği şeklindeki fikirleriyle Hâricîler
arasında ilk defa ihtilâfa sebebiyet ve-
ren kişi olmuştur. Bu görüşleri ileri sü-
renin Abdürabbih el-Kebîr veya Abdul-
lah b. Vađîn olduğuna dair bazı rivayet-
ler varsa da (*Mağâlât*, s. 86) Ezârika'nın
Nâfi' b. Ezrak'a nisbetle anılması fırka-
nın onun tarafından kurulduğu kanaati-
ni vermektedir.

Basra'da yaşayan Nâfi', Emevî valile-
rinden Ubeydullah b. Ziyâd'ın Hâricîler'e
karşı uyguladığı katı kurallardan rahat-
sızlık duyarak Abdullah b. İbâz ve Nec-
de b. Âmir'in de dahil olduğu bir grupla
Mekke'ye gidip Emevîler'e karşı müca-
dele eden Abdullah b. Zübeyr'in ordu-
suna katıldı. Bir müddet Emevîler'e kar-
şı savaştıktan sonra Yezîd b. Muâviye'nin
ölümünü takip eden günlerde Abdul-
lah b. Zübeyr ile aralarının açılması
veya Ubeydullah b. Ziyâd'ın Basra'yı ter-

ketmesi sebebiyle taraftarlarını yanına
alarak Basra'ya döndü. Nâfi' b. Ezrak'ın
yönetimindeki Hâricîler, Emevîler'in Bas-
ra'ya vali olarak tayin ettiği Mes'ûd b.
Amr'ı öldürüp şehri ele geçirdiler. Ab-
dullah b. Zübeyr'in tayin ettiği vali Ömer
b. Ubeydullah'ın şehre girmesine engel
oldular. Daha sonra Hâricîler'e karşı olan
halkın da katılmasıyla teşkil edilen or-
dunun Basra'ya hâkim olması üzerine
Nâfi' ve taraftarları şehri terketmeye
mecbur kaldılar. Ancak dışarıdan gelen
takviye kuvvetleriyle Hâricîler Basra'yı
tekrar ele geçirince Abdullah b. Zübeyr
Müslim b. Ubeydullah'ın kumandasındaki bir
orduyu Basra'ya gönderdi. Abdullah b.
İbâz ile ona uyan bir kısım Hâricîler bu
orduya karşı savaşmak istemeyip Bas-
ra'da kaldılar. Nâfi' b. Ezrak ise Atıyye
b. Esved el-Hanefî, Osman b. Zübeyr Mâ-
hûz, Amr b. Ömer el-Anberî, Abîde (veya
Ubeyde) b. Hilâl el-Yeşkürî, Katarî b. Fû-
câe gibi ileri gelen Hâricîler'le Basra'dan
ayrılıp Ahvaz ve Hûzistan'a doğru yola
çıkarak bu bölgelerde hâkimiyet sağladı.
Ahvaz yakınlarında Müslim b. Ubeydullah
ordusuyla yapılan savaşta hem Müslim
hem de Nâfi' b. Ezrak öldürüldü (65/685).
Nâfi'in yerine geçen Ubeydullah b. Mâ-
hûz'un liderliğinde mücadeleyi sürdüren
Ezrakîler karşı güçleri Basra'ya dönmeye
mecbur ettiler. Hârise b. Bedr el-Gudâni
kumandasında gönderilen ikinci bir ordu-
yu da mağlûp ettikten sonra Basra ile
Ahvaz arasındaki bölgeye tamamen hâ-
kim oldular. Civar bölgelerde yaptıkları
yağmalama esnasında muhaliflerden bir-
çok kişiyi öldürdüler. Halkın yoğun şikâ-
yetleri üzerine Abdullah b. Zübeyr, Ho-
rasan'da bulunan Mühelleb b. Ebû Suf-
re'yi Ezârika'ya karşı savaşmakla görev-
lendirdi. Basra'ya gelen Mühelleb 20.000
kişilik bir ordu ile Ezârika üzerine yürü-
dü ve Sillabrâ denilen mevkiide onları
bozguna uğrattı. Bu savaşta Ubeydullah
b. Mâhûz'un öldürülmesi üzerine yerine
geçen kardeşi Zübeyr b. Mâhûz kısa sü-
rede Ezrakîler'i toparlayarak emrindeki
kuvvetlerle Medân ve İsfahan'a varın-
caya kadar yağmacılığa ve muhalifleri
öldürmeye devam etti. Fakat Ezrakîler
İsfahan yakınlarında Attâb b. Verkâ ku-
mandasındaki ordu ile yaptıkları savaş-
ta mağlûp oldular; reisleri Zübeyr de
öldürüldü (68/687-88). Geride kalanlar
Kirman dağlarına kaçarak kurtuldular.
Yeni liderleri Katarî b. Fûcâe bir müd-
det sonra Ezârika'yı toparladı ve tekrar
Ahvaz'ı zaptedip Basra'ya doğru ilerle-
di. Mühelleb b. Ebû Sufre ikinci defa on-
lara karşı savaşmakla görevlendirildiyse

de uzun müddet devam eden mücade-
lelerde kesin bir sonuç elde edemedi.
Irak yeniden Emevîler'in idaresine ge-
çince Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî ile Mü-
helleb b. Ebû Sufre Ezârika'ya karşı bir-
likte düzenledikleri askerî hareketler
neticesinde onları Dûzeyl, Kâzırın ve Fâ-
ris bölgelerini boşaltıp Cîrûft'e çekilme-
ye mecbur ettiler. Ezârika içindeki me-
vâlilerle Araplar arasında anlaşmazlık çı-
kınca Abdürabbih el-Kebîr'in emrindeki
7000 kişi Cîrûft'te kalırken Abdürabbih
es-Sagîr kumandasında 4000 kişi Kir-
man'a, Katarî b. Fûcâe'ye bağlı 10.000
kişi de Fâris'e doğru çekildi. Mühelleb
b. Ebû Sufre Ezrakîler'den Katarî'ye ve
Abdürabbih el-Kebîr'e bağlı olanlara, oğ-
lu Yezîd de Abdürabbih es-Sagîr'e men-
sup olanlara karşı düzenledikleri sefer-
lerle onları bulundukları bölgelerden kaç-
maya zorladılar. Sonunda Süfyan b. Eb-
red el-Kelbî kumandasındaki Emevî kuv-
vetleri Taberistan dağlarında Katarî'yi
öldürerek taraftarlarını dağıttı (79/698).
Ezârika liderlerinden Abîde b. Hilâl el-
Yeşkürî'ye bağlı olanlar da Kûmis'teki
Sezever Kalesi'nde kuşatılarak imha edil-
diler. Böylece Ezârika fırkası tamamen
ortadan kaldırılmış oldu.

Ezârika'nın bütün Hâricîler tarafın-
dan kabul edilenlerin dışında kalan baş-
lıca görüşleri şöyledir: 1. Müslümanlar-
dan Ezârika'ya mensup olmayanlar sa-
dece kâfir değil aynı zamanda müşriktir-
ler ve çocukları dahil hepsi ebedî olarak
cehennemde kalacaklardır. Bunların ka-
dınları ile çocuklarını öldürmek veya kö-
le statüsüne geçirmek, ayrıca mallarını
yağmalamak câizdir. Zira yaşadıkları top-
raklar dârülharp sayılır. 2. Kendileriyle
birlikte düşmana karşı savaşa katılma-
yan ve Ezârika'nın bulunduğu yere hic-
ret etmeyen diğer Hâricîler de kâfirdir.
Bunlardan kendilerine katılmak isteyen-
ler imtihana tâbi tutulmalıdır. 3. İslâm'-
da recm cezası yoktur. Çünkü Kur'an-ı
Kerim'de böyle bir hüküm bulunmamak-
ta, zina yapanlara dayak atılması emre-
dilmektedir. 4. Namuslu kadınlara zina
isnat ederek bunu şahitlerle ispat ede-
meyenlere uygulanan ceza aynı şeyi na-
muslu erkeklere isnat edenler için uy-
gulanmaz. Zira Kur'an'da bunu belirten
bir lafız yoktur. 5. Peygamberlerin nü-
büvvetle görevlendirildikten sonra bü-
yük veya küçük günah işlemesi câiz ol-
duğu gibi nübüvvetten önce kâfir olan
bir kimsenin peygamber olarak gönde-
rilmesi de câizdir. 6. Vergilerini ödeyen
yahudi ve hristiyanların öldürülmesi ha-
ramdır. 7. Kadınların âdet esnasında ki-